

Monika Tomkiewicz

Stovykla Pravieniškėse prie Kauno 1941–1944 m.

Šiame straipsnyje tiriamas Pravieniškių darbo stovyklos laikotarpis nacių okupacijos metais, taip pat aptariami nacių nusikaltimų, įvykdytų Pravieniškėse, tyrimai ir nusikaltėlių teismai, vykę Sovietų sąjungoje ir Lenkijoje. Pravieniškių darbo stovykla buvo įsteigta tarpukario Lietuvos Respublikoje kaip pataisos įstaiga, nuo 1941 m. rugpjūčio ją perėmė naciai ir naudojo kaip darbo lagerį (Zwangsarbeitslager Provenischken), kuris nuo 1943 m. tapo Kauno koncentracijos stovyklos (KL Kaunas) padaliniu. Į Pravieniškes buvo vežami įvairių tautybių žmonės iš Vilniaus Lukiškių,

Literatūroje ir archyvuose dokumentuose galima rasti palyginti nedaug informacijos apie nedideliame Pravieniškių kaime, apie 25 km nuo Kauno esančios pataisos įstaigos veiklą. Fragmentiškai apie ją užsimenama 1918 m., t. y. dar Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Kiek vėliau, nuo 1929 m., Antano Smetonos režimo laikais, čia buvo kalinami ir politiniai oponentai. Išsamesni šaltiniai buvo išsaugoti laikotarpiui po 1939 m. rugsėjo mėn. Tuo metu į Pravieniškes buvo siunčiami lenkų karininkai ir karo pabėgėliai. Dviejų iš eilės sovietų okupacijų laikotarpiu, su pertraukomis, trukusiomis nuo 1939 m.

Kauno ir Panevėžio kalėjimų (lietuviai, lenkai, rusai, romai, taip pat žydai, daugiausia – iš Kauno geto); taip pat čia kalinti Vokietijos kariuomenės dezertyrai. Kalinių egzekucijos buvo vykdomos stovyklos teritorijoje, kūnai užkasami vietoje, o artėjant Raudonajai armijai – ekshumuojami ir deginami. Po karo nusikaltimus tyrė ir baudžiamuosius procesus vykdė įvairūs Sovietų sąjungos ir Lenkijos teisingumo organai.

Raktažodžiai: Pravieniškės, nacistinė okupacija, koncentracijos stovykla, nusikaltimai žmoniškumui

rudens iki 1941 m. vasaros, į prieškarį Lenkijos Vilniaus vaivadijas buvo gabenami per apsupimą suimti asmenys, įtariami dalyvavę lenkų pasipriešinimo judėjime, taip pat paprasti kriminaliniai nusikaltėliai. Tuo metu stovykla ir toliau veikė kaip pataisos įstaiga. 1941 m. birželio 26 d., sovietų kariuomenei pasitraukiant iš Pravieniškių, buvo įvykdytos žiaurios kalinių žudynės. Kulkosvaidžiais ginkluoti sargybiniai apšaudė maždaug 300 beginklių kalinių ir 21 lietuvių sargybinių. Naikinimo darbus atliko sovietų tankai, kurie galiausiai įsiveržė į stovyklos teritoriją. Žudynes išgyveno tik du žmonės: lenkų

1–2 pav. Stovyklos ir besitraukiančių sovietų karių įvykdytų žudynių Pravieniškėse aukų vaizdas.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, fotografijų rinkiniai.

tautybės kalinys ir lietuvis sargybinis¹.

Nuo 1941 m. liepos mėn. okupuotose rytinėse teritorijose vokiečių okupantai pradėjo diegti savo civilinę ir teisminę administraciją. Vokiečių užkariautos rytinės SSRS teritorijos administraciniu požiūriu buvo suskirstytos į karinės administracijos (karo veiksmų teritorija) ir civilinės administracijos teritorijas. 1941 m. liepos 17 d. dekretu Adolfas Hitleris įsteigė Reicho okupuotų rytų teritorijų ministeriją (Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete, RMfdbO), kuriai vadovavo Alfredas Rosenbergas. Šioje teritorijoje, kuri paprastai buvo vadinama Rytų ministerija (Ostministerium), buvo įsteigti du komisariatai: Ostlando reichskomisariatas (Reichskommissariat Ostland) ir Ukrainos reichskomisariatas (Reichskommissariat Ukraine), kurie papildomai buvo suskirstyti į bendrąsias apygardas. Lietuvos generalinis komisariatas (Generalbezirk Litauen), priklausantis Ostlando reichskomisariatui, buvo jau 1941 m. liepos mėn. vokiečių sukurtas administracinis vienetas. Jį sudarė keturios apskritys: Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Vilniaus. 1942 m. balandžio 1 d. nuo Baltarusijos generalinio komisariato buvo atskirti Eišiškių ir Benekainių rajonai (administracine prasme priklausę prieškarinio Naugarduko vaivadijos Lydos rajonui), taip pat Ašmenos ir Svierių rajonai buvo atskirti

¹ Jarosław Wołkonowski, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa: Adiutor, 1996, p. 73; Bruno Zawieyski, *Prawieniszki litewska katownia*, in: *Panorama Kresowa* 8/98, p. 20–21; Geoffrey Megargee, in: *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, t. 1: *Early Camps, Youth Camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA)*, Bloomington: Indiana University Press, 2009; Arvydas Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius: Mintis, 1996; *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, t. 1, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999.

nuo Baltarusijos generalinio komisariato ir prijungti prie Lietuvos generalinio komisariato Vilniaus apygardos. Taip suformuotai 15 840 km² ploto teritorijai priklausė vakarinės Breslaujos, Pastovių ir Vileikos apskričių dalys, Ašmenos, Švenčionių, Trakų ir Vilniaus apskritys (su Vilniaus miestu) ir nedidelė dalis Naugarduko vaivadijos (šiaurinė Lydos apskrities teritorija). Joje gyveno 600 161 gyventojų (1942 m. gegužės 27 d. surašymo duomenimis, vien Vilniuje gyveno 146 tūkst. žmonių). Likusios buvusios Vilniaus vaivadijos teritorijos, t. y. Breslaujos, Pastovių ir rytinė Vileikos dalis, taip pat Dynos ir Maladečinos rajonai, buvo prijungtos prie Generalinio Baltarusijos komisariato. Rytinės prieškarinio Vilniaus apylinkės sudarė du iš dešimties Baltarusijos generalinio komisariato apygardų komisariatų, kurių centrai buvo Gluboke ir Vileikoje².

Vokiečių okupacijos pradžioje buvusių Pravieniškių pataisos namų vietoje buvo įkurta tranzitinė stovykla Zwangslager Provenischken. Pravieniškės tapo izoliacijos vieta suimtiesiems, vežamiems iš Lietuvos generalinio komisariato kalėjimų, t. y. Lukiš-

² Monika Tomkiewicz, *Zbrodnia w Ponarach 1941–1944*, Warszawa: Wydawn. Inst. Pamięci Narodowej, 2008, p. 32–44; Monika Tomkiewicz, *Zbrodnia Ponarska 1941–1944*, Warszawa, 2022, p. 131–133; Arūnas Bubnys, *Niemiecka polityka okupacyjna i stosunki etniczne w Wilnie w latach okupacji nazistowskiej*, in: *Stosunki etniczne podczas wojny i okupacji: Białystok i Wilno 1939–1943–1944/1945*, sudarė Edmund Dmitrów, Joachim Tauber, Białystok: Wydawn. Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, p. 123–124; Seppo Myllyniemi, *Die Neuordnung der Baltischen Länder 1941–1944*, Helsinki: Suomalainen Historia Seura, 1973, p. 87–97; Maria Wardzyńska, *Sytuacja ludności polskiej w Generalnym Komisariacie Litwy: czerwiec 1941–lipiec 1944*, Varšuva: Agencja Wydawn. Mako, 1993, p. 21; Eugeniusz Mironowicz, *Wojna wszystkich ze wszystkimi. Białoruś 1941–1944*, Kraków: Avalon, 2015, p. 41, 45.

kių kalėjimo Vilniuje (pirmasis transportas iš Lukiškių atvyko 1943 m. sausio 31 d.), Kauno kalėjimo (vežami daugiausia žydų tautybės asmenys) ir Panevėžio kalėjimo. Tik 1943 m. Pravieniškėms buvo suteiktas laikinos priverstinio darbo stovyklos statusas (Zwangsarbeitslager Provenischken). Dar taip pačiais metais, lapkritį, stovykla tapo pavaldi Kauno koncentracijos stovyklai (Konzentrationslager Kaunen arba Kaunas), įeidama į jos sudėtį kaip vienas iš dalinių. Pravieniškėse buvo laikomi įvairių tautybių asmenys. Daugiausia buvo lietuvių (jie sudarė 60 proc. visų kalinių), lenkų, rusų, sintų ir romų bei žydų. Administraciniu sprendimu čia taip pat buvo kalinami už karinės tarnybos vengimą nuteisti Vokietijos kariuomenės dezertyrai. Šioje stovykloje vienu metu galėjo būti laikoma apie tūkstantis kalinių. Suimtuosius į stovyklą dažniausiai siųsdavo vokiečių saugumo policija ir kriminalinė policija iš Vilniaus ir Kauno. Į Pravieniškių stotį kaliniai dažniausiai buvo vežami geležinkeliu, o iš ten pėsčiomis vedami į stovyklos teritoriją. Tik įkaitai iš Vilniaus buvo atvežami dengtais sunkvežimiais, vadinamosiomis „būdelėmis“. Patekę į stovyklą kaliniai buvo apieškomi, iš jų buvo paimami vertingi daiktai ir dokumentai, po to jie buvo siunčiami į pirtį. Ten, liudininkų teigimu, sargybiniai dažnai juos stipriai sumušdavo³. Buvusi kalinė Irena Fiedorovič prisiminė:

Iš sargybinių prisimenu latvi, pavarde Korla, jo vardo neprisimenu. Tai nebuvo žmogus, tai buvo gyvulys. Jis siaubingai smurtavo. Jis be

³ 624 kalinių iš įvairių šalių, išsiųstų į Pravieniškių darbo stovyklą, sąrašas, Nr. VIII.807.43.32, in: *Varšuvos centrinis karinis archyvas* (toliau – VCKA), l. 186–200; Iš Lukiškių kalėjimo į Pravieniškių stovyklą perkeltų kalinių sąrašas, 1943 m. balandžio 13 d., in: *Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas* (toliau – LCVA), f. 730, ap. 2, b. 187, k. 27, 56, 85; Bruno Zawieyski, *Prawieniszki litewska katownia*, in: *Panorama Kresowa*, Nr. 8/98, p. 20–21.

jokios priežasties mušė kalinius, spardė juos kojomis, mušė batu. Jis mušė be priežasties ir su dideliu pasitenkinimu, tuo pat metu juokdamasis. Jis tyčiojosi ir smurtavo.⁴

Kaliniai čia buvo siunčiami už įvairius nusikaltimus. Tačiau gausiausia buvo politinių kalinių grupė (daugiausia lenkų tautybės) šie kaliniai buvo nukreipiami iš Lukiškių kalėjimo Vilniuje arba sulaikymo centro prie Ofarnos. Taip pat buvo daug asmenų, pripažintų pažeidusiais įsakymus dėl priverstinio darbo, sovietų karo belaisvių ir nemažai už įprastinius nusikaltimus nuteistų asmenų. Dr. Vanda Marbužanka savo atsiminimuose apie karo laikotarpį rašė: „Vokiečiai panaudojo barakus, kad jose įkurtų vadinamiesiems politiniams nusikaltėliams skirtą stovyklą, o iš tikrųjų – lenkų inteligentijos stovyklą.“⁵ Ir iš tiesų, 1943 m. rugsėjį į stovyklą buvo atvežta 100 įkaltų iš Vilniaus, sulaikytų 1943 m. rugsėjo 17 d. dėl Armijos Krajovos (toliau – AK) įvykdytos egzekucijos lietuvių policijos inspektoriui Marianui Podobui. Tarp jų buvo lenkų inteligentijos atstovų (daug Vilniaus Stepono Batoro universiteto dėstytojų), mokytojų, teisininkų, gydytojų ir inžinierių. Šie įkaitai stovykloje buvo laikomi nuo dviejų iki septynių mėnesių. Dauguma jų iš Pravieniškių išvyko sirgdami širdies ligomis, reumatu ir tuberkulioze.

Daug lenkų į Pravieniškes patekdavo prieš kiekvieną nacionalinę šventę. Lenkų

⁴ Tyrimas dėl vokiečių ir lietuvių policijos įvykdytų Pravieniškių stovyklos kalinių žudynių 1941–1944 m., t. 2, liudytojos Irenos Kołodziejskos, gimusios Federowicz, apklausos protokolas, 2001-08-28, in: *Nusikaltimų lenkų tautai baudžiamojo persekiojimo komisija Gdanske* (toliau – OK. Gd.), Nr. S 18/00 / Zn, p. 262.

⁵ Wanda Marbužanka, in: *Naujų bylų archyvas* (toliau – NBA), rinkinys „Koncentracijos stovyklos“, Nr. 212 / III / 8, Kartki z Wilna [Kortelės iš Vilniaus], p. 3.

tautybės kaliniai daugiausia buvo nuteisti už: narystę pasipriešinimo judėjime ir nepriklausomybės organizacijose, veiklą komunistiniuose judėjimuose, ginklų laikymą, sabotажą ir pabėgimą iš priverstinių darbų. Tarp lenkų tautybės Pravieniškių kalinių paminėti galima: dailininką ir skulptorių Ludomirą Sleńdzińskį, vėliau Krokuvos technologijos universiteto rektorių; klasikinę filologę Zofiją Abramowiczówną, vėliau Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto Klasikinės filologijos katedros profesore; Stefano Batoro universiteto Vilniuje krikščioniškosios filosofijos dėstytoją Michałą Klepaczą, vėliau Lodzės vyskupijos vyskupą ir Lenkijos vyskupų konferencijos pirmininką 1953–1956 m.; arba skautų vadovą Adolfą Giżyńskį, vėliau kunigą ir Aukštesniosios kunigų seminarijos Paryžiuje dėstytoją. Dažnai čia atsidurdavo žmonės, kuriems buvo paskirta mirties bausmė ir kuriuos išpirko AK ar jų šeimos nariai, arba tie, kuriems bausmės vykdymas buvo atidėtas.

Pravieniškių stovykla daugeliui lenkų tautybės politinių kalinių iki karo pabaigos turėjo tapti izoliacijos vieta, kuri turėjo „išgelbėti“ juos nuo egzekucijos. Vienas iš tokių asmenų buvo stovyklos kanclerio pareigas einanti Eleonora Rakowska, kuri buvo nuteista kalėti Lukiškėse, o vėliau – mirties bausme po 1942 m. gegužės mėn. įvykdytos atsakomosios akcijos, susijusios su Fiodoro Markovo sovietų partizanų kovos grupės įvykdytu išpuoliu prieš automobilį, kuriuo važiavo trys vokiečių pareigūnai: leitenantas Josefą Bekas, jo pavaduotojas Walteris Gruhlas ir karo belaisvių stovyklos komendantas Shneideris. Ją išpirko AK, o mirties bausmė buvo pakeista į įkalinimą Pravieniškėse iki karo veiksmų pabaigos.⁶

⁶ *Ibid.*, p. 2; Monika Tomkiewicz, *op. cit.*, p. 149–155; Aleksandra Ziółkowska, *Diecezja łódzka i jej biskupi*, Łódź: Diecezjalne Wydawn. Łódzkie,

Pravieniškių stovykla taip pat tapo izoliacijos vieta beveik 200 intelektualų iš Prancūzijos, daugiausia Paryžiaus Sorbonos profesorių ir žydų tautybės prancūzų gydytojų. Jų atvykimą į stovyklą gerai prisimena gydytojas Marcinas Błaszczakas:

1944 m. balandį į stovyklą buvo atvežti žydai iš Paryžiaus, dauguma jų – buvę Sorbonos mokslininkai. Jiems buvo suteiktas atskiras barakas, jie buvo įtikinti, kad važiuoja dirbti TODT organizacijoje. Jie turėjo dar blogesnes sąlygas nei mes. Iš karto prasidėjo bado viduriavimas. Kai jie naktį išeidavo į tualetą, į juos šaudė kaip į zuikius, tiek vokiečiai, tiek ir lietuviai. Kiekvieną rytą galima buvo pamatyti po šešis, septynis lavonus⁷.

Stovyklos teritoriją juosė trijų metrų aukščio tvora su spygliuota viela viršuje. Kelių dešimčių metrų atstumu buvo įrengti neapšviesti mediniai sargybos bokštai, vadinamieji „gandrai“. Virš įvažiavimo į stovyklą vartų buvo užrašas lietuvių kalba „Darbo stovykla“. Kairėje pusėje už vartų – kalinių priėmimo kambarys, kuriame surašydavo atvykusiųjų asmens duomenis. Į dešinę nuo įėjimo vartų buvo ambulatorija ir mūrinis administracinis pastatas. Vokiečių okupacijos metais stovykla buvo padalinta į moterų ir vyrų skyrius. Sunumeruoti kalinių barakai buvo mediniai, suskirstyti į kambarius. Kiekviename jų – dviaukščiai arba trijų aukštų gultai su šiaudų čiužiniais. Ant gultų visiems neužteko vietos, todėl daug kalinių miegojo

1987, p. 33–34; Włodzimierz Appel, *Zofia Abramowiczówna*, in: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. Zbigniewa Nowak, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1998; Kazimierz Brakoniecki, Jan Kotłowski, Lech Lechowicz, *Wileńskie środowisko artystyczne 1919–1945: malarstwo, grafika, rzeźba, rysunek, fotografia*, Olsztyn: Biuro Wystaw Artystycznych, 1989.

⁷ Liudytojo Marcino Błaszczako apklausos ataskaita, 2001-08-02, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 227–230.

ant žemės. Viduryje stovėjo krosnis, vadina-
moji „ožka“, ir ilgas stalas su suolais atsisėsti.
Kiekvieną dieną kaliniai kovojo su parazitais
(utėlėmis, tarakonais ir patalynės blakėmis).
Laisvu nuo darbo metu kaliniai galėjo laisvai
išeiti iš barakų ir pasilikti stovyklos kieme.
Pastatuose taip pat veikė dirbtuvės, įskaitant
mechanines dirbtuves, lentpjūvę, elektrinę
ir kėpyklą⁸.

Pereinamosios stovyklos veikimo lai-
kotarpiu 1941–1943 m. vadai ir pareigūnai
visada buvo vokiečių tautybės asmenys:
Willis Schroeiberis, Schlemme, Heine Ap-
pelis, Otto Andersen (kalinių vadinamas
Bomboniašiu), Pieckelis (kalinių vadinamas
Kurdupeliu), Stilleris, Algeweieris. Savo
ruožtu sargybos ir apsaugos personalą suda-
rė lietuviai, latviai, rusai ir ukrainiečiai, pri-
klausančios Latvijos SS ir saugumo tarnybos
sargybinių būriams, dislokuotiems Kauno
ar Vilniaus postuose. Nuo 1943 m. gruodžio
mėn. iki 1944 m. liepos mėn. sargybos būrio
vadas buvo Pavelas Timofejevas, o sargybos
kuopos būrio vado pavaduotojas – Aleksejus
Agafonovas⁹. Sargybiniai buvo atsakingi ne
tik už kalinių sargybą stovykloje ir darbo
vietose, bet privalėjo ir lydėti kalinių kolonas
iš stovyklos į geležinkelio stotį, kad jie būtų
deportuoti priverstiniais darbais Vokiet-
ijoje ir išvežti į kitas stovyklas¹⁰. Daug bu-

vusių kalinių savo liudijimuose kartojo, kad
prižiūrėtojai juos mušė be jokios priežasties.
Tarp žiauriausių, dažniausiai skriaudusių
kalinius, buvo: Pavelas Timofejevas, Geor-
gijus Manzurovas, Vadimas But, Fiodoras
Jemeljanovas, Kirilas Fomkinas. Šiuo klau-
simu Pavelas Timofejevas davė parodymus
1944 m. lapkričio 24 d. Kauno garnizono
karo tribunolo teismo posėdyje:

Mušiau kalinius lazda, nepamenu, už ką, gal
už tai, kad jie buvo girti. Neprisimenu, kiek kartų,
bet žinau, kad dažnai, sistemingai mušėme stovy-
klos kalinius lazdomis. Viską darėme stovyklos
komendanto įsakymu. Komendantas įsakydavo
„šiam reikia duoti dešimt lazdų“ ir aš juos mušiau,
taip pat mušiau ranka. Nė karto nemušiau moterų
ir vaikų, mušiau tik vyrus. Mušiau kalinius ir be
komendanto įsakymo. Mušiau savo iniciatyva, už
įvairius nusižengimus, už *nurodymų nevykdymą*.
Kaliniai verkė ir rėkė, kai juos mušėme. Pripaži-
stu tai.

Jo parodymus šiuo klausimu papildė
kaltinamasis Georgijus Manzurovas:

Mušiau stovyklos kalinius komendanto įsa-
kymu. Vienus atveddavome, *mušdavome juos ir*
išveddavome. Mušimas buvo sistemingas. Muš-
davau visus, ant kurių pykdavau. Mušiau ne tik
lazda, bet ir rankomis.¹¹

Kadangi stovykla buvo įsikūrusi tarp
miškų ir pelkių, kaliniai daugiausia dirbo
durpių gavybos ir sausinimo darbus, kirto
mišką, pjovė medieną ir gabeno ją į neto-
liese esančią geležinkelio stotį. Kiekviena
diena prasidėdavo rytine rikiute apšviestoje
aikštėje. Po to prasidėdavo tos dienos darbo
užduočių priskyrimas. Didelė dalis kalinių
dirbo lauko darbus netoliese esančiose Pa-
mierio, Vasiliškių ir Rumšiškių dvaruose.
Už darbą kaliniai gaudavo simbolinį maž-

⁸ Hipolito Józefo Mickevičiaus liudijimas „Deportacja i internowanie Polaków Kowieńskich w obozie w Prawieniszkach“, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 1, p. 165; Liudytojos Irenos Werner apklausos ataskaita, 2002-09-18, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 1, p. 522–525, Liudytojo Aleksandro Sławińskiego apklausos ataskaita, 2002-10-15, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 1, p. 571–574; Witold Sylwanowicz, *Historia trzech tygodni mego życia*, mašinarštis, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 1, p. 490–491.

⁹ *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – *LYA*), f. K-1, ap. 9247, b. 3.

¹⁰ 6-osios gvardijos karinio tribunolo teismo posėdžio prieš Aleksejų Agatonovą protokolais, 1946 m. vasario 20 d., in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b.

46865/3, p. 114.

¹¹ *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39304/3 l. 160–171.

daug 40 reichsmarkių atlyginimą ir maisto davinį. Moterys taip pat dirbo stovykloje, lengvesnius darbus – skalbykloje, virtuvėje ir stovyklos viešajame name, vadinamajame „Pufe“. Darbus durpyne kaliniai pradėdavo 5.30 val. ir baigdavo 17.30 val. Durpių kasėjai iki kelių braidė po durpių dumblą arba nešė didžiulius medienos ryšulius. Jie turėjo teisę į vienos valandos pietų pertrauką, kuri vykdavo darbo vietoje. Durpyne ir miške dirbantys kaliniai už darbą negaudavo jokio atlygio. Vienintelis atlygis už darbą – kasdienis maistas, kurį sudarė 200 gramų pilno grūdo duonos pusryčiams, skysta kopūstų arba žirnių sriuba pietums ir toks pat nedidelis kiekis duonos ir cikorijų kavos vakarienei. Gyvenimo sąlygas Pravieniškėse savo parodymuose vaizdžiai aprašė Franciszekas Jegliński:

Pravieniškėse buvo durpių kasykla, taip pat buvo dirbama kertant mišką. Miegojome mediniuose barakuose ant medinių gultų, ant *šiaudinių čiužinių*. Dėvėjome savo drabužius ir avalynę. Dienos racioną sudarė 200 g duonos, pašarinių runkelių sriuba ir du kartus per dieną grūdų kava.¹²

Į darbo vietą nuteistieji buvo vedami apsirengę savo drabužiais. Jų vizitinė kortelė – skusta galva ir medinės klumpės ant kojų. Stovykloje nebuvo tipiškios pirties. Kaliniai prausėsi palei vieną baraką įrengtame metaliniame lovyje šaltu vandeniu. Darbas durpyne buvo labai sunkus. Papildomų nepatogumų kėlė tai, kad nebuvo galimybės persirengti kitais drabužiais. Permirkusiais ar drėgnais drabužiais kaliniai ir dirbo, ir vėliau miegojo. Kitas vargas – sargybinių elgesys, kurie stumdė kalinius, mušė ir keikė

įvairiomis kalbomis¹³. Tai vaizdžiai perteikė po karo Čekijoje apsigyvenusi Teresa Hulcova:

Pravieniškių darbo stovykloje jautėmės kaip medžiojami *žvėrys*. Bemiegė naktis ant stalo ir suolo, daugybė svirplių ir tarakonų, nuo lubų krentančių ant mūsų. Mūsų pirmasis darbas buvo dirvos akėjimas. Pritvirtintos prie virvės, po 10 iš abiejų pusių, mes traukėme akėčias kaip gyvuliai savo valtį. *Žiaurus* reginys ir *žiaurus* jausmas. Vėliau nešiojome *šaknis* ir lentas, kurias keturiose vos galėjome pakelti. Kelis kartus dirbome netoliese, už 12 km esančiose Rumšiškėse. Jėgų trūko, vilkome pėdą po pėdos, vos vos. Vyrai tuo tarpu kankinosi su durpėmis, kastuvai jiems nuplėsdavo odą nuo rankų.¹⁴

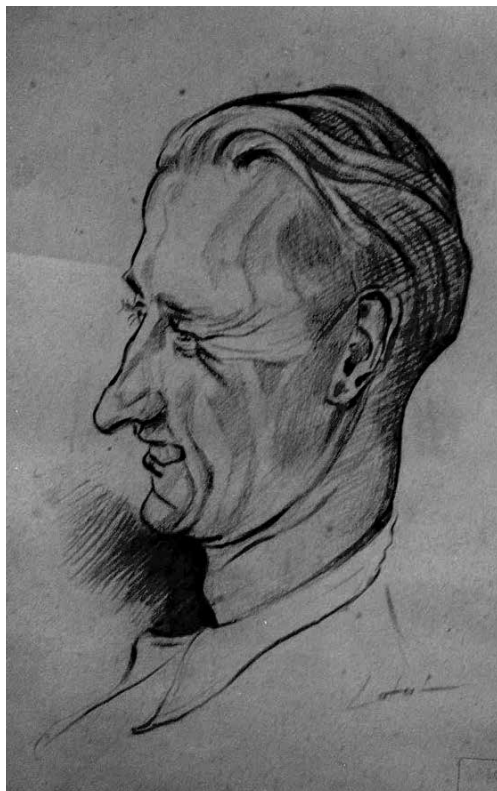
Dėl sunkių darbo sąlygų, badavimo, nuolat šlapių drabužių daugybė žmonių stovykloje sirgo plaučių uždegimu, bronchitu, inkstų ligomis, reumatu, niežais ir bado sukelta diarėja. Žiemą daugeliui žmonių nušaldavo rankos ir kojos. Daug kalinių nuo ligų ir bado išgelbėjo galimybė kas dvi savaites iš šeimos gauti maisto siuntinį. Gyvenimo ir sveikatos sąlygas Pravieniškėse pristatė vienas iš trijų stovyklos gydytojų, lenkų tautybės politinis kalinys Marcinas Blaszcakas:

Aš, kadangi prieš karą buvau gydytojas, dirbau stovykloje gydytoju. Iš kaliniams skirtų vaistų buvo prieinamas tik aspirinas. Stovyklos ligoninėje galima buvo gulėti ne ilgiau kaip tris savaites. Tuomet ligoniams, kurie nepasveikdavo, buvo skiriama egzekucija. Norėdamas padėti ka-

¹² Liudytojo Franciszeko Jegliński apklauso protokolai, 2001-06-8, in: *OK. Gd.*, Nr. 18/00/Zn, t. 1, p. 118–120.

¹³ Bruno Zawieyski, *Białe plamy na Litwie*, b. p.; Liudytojos Władysławas Przelomskos apklauso protokolai, 2001-09-20, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00/Zn, t. 2, p. 268–271; Liudytojos Helenos Sitkowskos-Jędrzejczak apklauso protokolai, 200210-25, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00/Zn, t. 3, p. 783–787.

¹⁴ Teresės Hulcovos liudijimas, 2001-06-04, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00/Zn, t. 1, p. 108–109.

3 pav. Pravieniškių stovyklos gydytojo Marcino Błaszczako portretas, kurį sukūrė Paryžiaus Sorbonos dailės akademijos profesorius, kalinys žydas OK. Gd., Nr. S 18/00/Zn, t. 2, p. 230.

4 pav. Pravieniškių stalių dirbtuvių darbuotojo pagaminta medinė papirosų dėžutė su kalinių įrašais ir graviūra, vaizduojančia stovyklos sargybinius stomatologo kabinete, įteikta gydytojui Marciniui Błaszczakui

OK. Gd., Nr. S 18/00/Zn, t. II, p. 231.

5 pav. Paryžiaus Sorbonos universiteto Dailės fakulteto profesoriaus eskizas, vaizduojantis tris stovyklos gydytojus (iš kairės): Mirosławas Urtate, Henrykas Morycas ir Marcinas Błaszczakas

OK. Gd., Nr. S 18/00/Zn, t. II, p. 258.

liniams, po trijų savaičių perkeldavau juos į kitas sales. Prašiau, kad jie atliktų kokį nors lengvą darbą, tada išvengtų egzekucijos.¹⁵

Egzekucijas kaliniams sargybiniai vykdė stovykloje ir netoliese esančiuose miškuose. 1941 m. rugpjūtį čia buvo sušaudyta apie 280 žydų, o 1941 m. rugsėjį – dar 253. Daug liudininkų taip pat minėjo masines, į Pravieniškes atvežtų sovietų karo belaisvių egzekucijas. Buvęs kalinys Michałas Brodowski liudijo:

Stovykloje buvo sunaikinami (sušaudomi) karo belaisviai – sovietai. Man ir kitiems kaliniams teko dirbti nurengiant lavonus. Darydamas tai mačiau, kad kai kurie iš šių kalinių dar buvo gyvi – jie kvėpavo. Kur jie buvo užkasti – nežinau¹⁶.

Daugelio liudijimų duomenimis, stovykloje ir vėliau buvo vykdomos pavienės egzekucijos, daugiausia romų tautybės asmenims. Taip pat buvo sistemingai žudomi sunkiai sergantys žmonės, o stovyklos bylose tai buvo dokumentuojama kaip jų gabenimą į ligoninę Kaune. Maksimali buvimo ligoninėje trukmė buvo 3 savaitės, o ilgesnio buvimo ligoninėje poreikis reiškė greitą nukreipimą egzekucijai¹⁷. Be to, daug bandančių

pabėgti iš stovyklos baudavo sušaudant¹⁸. Egzekucijas dažniausiai vykdavo naktimis, o nužudytųjų kūnus užkasdavo netoli stovyklos. Komendanto įsakymu egzekuciją vykdė stovyklos sargybiniai¹⁹. Vieno tokio veiksmo liudininkas buvo Krzysztofą Sylwanowiczius, kuris teigė:

Demonstratyvus šūvis čigonui į užpakalinę galvos dalį „šūvis jau pagarsėjo“ per rytinį sušaukimą, tai buvo daroma daugelio šimtų kalinių akivaizdoje, kad jie žinotų, koks pavojus gresia bandant pabėgti, tai buvo įspėjimas visiems. Taip bandė padaryti grupę čigonų. Kitą dieną jie buvo suimti savo slėptuvėje Kaune. Komendantas pasakė atitinkamą kalbą. Atlikti nuosprendį teko lietuviams, buvo nužudytas seniausias čigonas. Buvo aišku, kad nė vienas iš įkaitų daugiau nepabėgs, nes už vieną būtų eję dešimt²⁰.

Paskutinė didelio masto egzekucija įvykdyta 1944 m. liepą, kai maždaug už 800 metrų nuo stovyklos buvo sušaudyta 211 kalinių – Dailės fakulteto profesorių ir žydų gydytojų, atvežtų geležinkeliu tiesiai iš Paryžiaus Sorbonos universiteto auditorijų²¹.

Kartais pasitaikydavo atvejų, kai iš

¹⁵ Liudytojo Marcino Błaszczako apklausos ataskaita, 2001-08-02, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 227–231.

¹⁶ Liudytojo Michała Brodowskio apklausos protokolas, 2004-01-15 d., in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 11, p. 2110.

¹⁷ *Re-Thinking Roma Resistance Throughout History: Recounting Stories of Strength and Bravery*, red. Anna Mirga Kruszelnicka, Jekatyerina Dunajeva, Eriac, Berlin: ERIAC – European Roma Institut for Arts and Culture, 2020, p. 74, 83; Arūnas Bubnys, „Lietuvos čigonų (romų) persekiojimas nacistinės okupacijos metais (1941–1944)“, in: *The persecution of Lithuanian Gypsies (Roma) during the Nazi occupation (1941–1944)* [interaktyvus], in: <https://slaptai.lt/lietuvos-cigonu-romu-persekiojimas-nacistines-okupacijos-metais-1941-1944/>; Liudytojo Marcino Błaszczako apklausos ataskaita, 2001-08-02, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 227–231.

¹⁸ Vilniuje LCVA saugomuose dokumentuose radau tik vieną dokumentą, liudijantį apie sėkmingą pabėgimą iš Pravieniškių. Tai įvyko 1943 m. rugpjūtį, o bėgliai buvo lietuviai kaliniai: Ona Oren-taitė, Ona Pribusauskaitė ir Mykolas Mečionis, in: *LCVA*, f. 1399, ap. 1, b. 25, l. 144. Tačiau Varšuvos centriniame kariniame archyve esančiame 1943 m. balandžio 3 d. dokumente nurodytos dar trys pavardės: Sadouveus Utkinas, Savelius Karablikovas ir Povilas Astrauskas. Šiame archyve yra daugiau dokumentų apie sėkmingus pabėgimus: *VCKA*, sygn. VIII.807.43.29.

¹⁹ Liudytojos Irenos Kołodziejskos apklausos protokolas, 2001-08-28, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 261–264.

²⁰ Krzysztofo Sylwanowicziaus prisiminimai pavadinimu „Siedzialem trzy razy“, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00/Zn, t. 2, p. 422–432.

²¹ *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 39304/3, k. 160–171.

stovyklos kaliniai būdavo paleidžiami. Tai buvo daroma Saugumo policijos ir saugumo tarnybos Lietuvoje vadovo Karlo Jägerio prašymu. Atleidimo iš darbo priežastis dažniausiai būdavo buvusio darbdavio, kuris taip netekdavo pigios, dažnai gerai kvalifikuotos darbo jėgos, pretenzijos. Atleidimai taip pat vyko dėl amnestijų, kurias kasmet skelbdavo balandžio 20 d. (furerio gimtadienio proga), taip pat birželio 22 d. – vokiečių kariuomenės įsiveržimo į Lietuvą metinių proga²². Vienas iš paleistų iš Pravieniškių buvo Hipolitas Juzefas Mickevičius, kuris prisiminė:

Iš Pravieniškių išvykau po dviejų savaičių kartu su ponia Janczewska iš Šančių. Vakare palikome stovyklą ir patraukėme per mišką, nerizikuodami likti stovykloje iki ryto, nes bijojome, kad leidimas bus atšauktas (o toks incidentas jau buvo įvykęs). Ankstyvą rytą, stovėdami ant vagono laiptelių, atvykome iš Pravieniškių stoties į Kauną. Stovykloje mums nebuvo išduotas joks paleidimo pažymėjimas, buvome tik žodžiu nukreipti į gestapą. Gestape, be jokių griežtų klausimų, mums buvo išduotas pažymėjimas apie paleidimą iš lagerio ir mūsų buto grąžinimą.²³

Dažnai Pravieniškių stovyklos kalinius išveždavo į kitas Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir Austrijoje esančias stovyklas. Sprendimą išsiųsti kalinius į kitas koncentracijos stovyklas kiekvieną kartą priimdavo Reicho saugumo vyriausiasis biuras Berlyne, kuris

²² Aleksandrijos mikrofilmai, *Mūsų Rytų kraštai*, mėnesinio žurnalo *Rzeczpospolita Polska* priedas, 1943 m. lapkritis–gruodis, t. 175, in: NBA, R. 233, kl. 37; 5 asmenų, kuriuos siūloma paleisti iš Pravieniškių stovyklos antrųjų vokiečių kariuomenės įžengimo į Lietuvą metinių proga, sąrašas, 1943-06-19, in: LCVA, k. 6.

²³ Hipolito Józefo Mickevičiaus liudijimas „Kauno lenkų deportacija ir internavimas Pravieniškių stovykloje“, in: OK. Gd., Nr. S 18/00 / Zn, t. 1, p. 165–166.

6 pav. Paminklas Pravieniškėse, kurį šio kaimo gyventojai pastatė nužudytiems žydų profesoriams iš Sorbonos. Nuotr. iš autorės archyvo

apie tai informuodavo stovyklą²⁴. Remiantis transporto sąrašais, stovyklos korespondencija ir gausiais liudininkų pasakojimais žinoma, kad dažniausiai veždavo į šias vietas: koncentracijos stovyklą (KL) Aušvice, KL Štuthofe, KL Mathauzene i KL Gros Rose-ne²⁵. Apie tai liudytoja Eleonora Rakowska pasakojo: „Prisiminiau, kad žydai buvo vežami iš Pravieniškių į Aušvicą“. Pasak liudytojo Marcino Błaszczako, „čigonai dažniausiai buvo išvežami į Aušvicą ar kitus lagerius“; o liudytojas Franciszekas Jeglińskis pridūrė:

²⁴ LCVA, f. 1399, ap. 1, b. 25, k. 295.

²⁵ Liudytojų Eleonoros Rakowskos, Franciszeko Jeglińskio, Marcino Błaszczako, Janinos Dajnowskos, Władysławas Przelomskos apklausos protokolai, in: OK. Gd., Nr. S 18/00 /, t. 1–16.

„Mūsų pagrindžio grupės organizatorius Adolfas Giżyński po mažiau nei metų, praleistų Pravieniškėse, buvo deportuotas į Mathauzeną, o paskui – į Gros Roseną“.²⁶ 1943 m. gruodžio mėn. iš Pravieniškių stovyklos 151 vyras ir 8 moterys buvo išsiųsti į Boseną, kur buvo įsikūrusi laikinoji Frankfurto prie Oderio darbo biržos stovykla, su Saugumo policijos ir Lietuvos saugumo tarnybos vado sąlyga, kad kaliniai nebūtų įdarbinti laisvomis sąlygomis. Tuo tarpu 1944 m. vasarį ir kovą kita Pravieniškių kalinių grupė buvo išvežta į Prancūziją statyti karo įtvirtinimų²⁷.

Rytų frontui priartėjus prie Reicho sienų, prasidėjo įvykdytų nusikaltimų pėdsakų naikinimo procesas. Po vokiečių pajėgų pralaimėjimo prie Stalingrado 1943 m. vasario mėnesį SS reichsführeris Heinrichas Himleris įsakė prieš įžengiant Raudonosios armijos daliniams sunaikinti policijos ir SS dalinių įvykdytų nusikaltimų įrodymus ir likviduoti masines kapavietes. Šią užduotį jis pavedė prižiūrėti SS štandartenfiureriui Pauliui Blobeliui. 1943 m. rugpjūčio mėn. *Sonderkommando 1005* pradėjo ekshumaciją Kijeve. 1943 m. gruodį jie pasiekė Vilnių ir pradėjo masinių žudynių Paneriuose pėdsakų naikinimo operaciją. Sunkiausiam darbui – iškasti ir sudeginti lavonus – buvo pasitelkti kaliniai. Nacių įvykdytų masinių nusikaltimų pėdsakų naikinimo procesas įgavo ypatingą pagreitį 1943 m. pabaigoje, po to, kai SSRS, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos vadovai Teherano konferencijoje iškilmingai paskelbė, kad „civilių gyventojų žudikai sulauks pelnytos bausmės už savo poelgius – po karo jie bus surasti ir pristatyti į nusikaltimo

vietą teismui“. Tada stovyklą pasiekė ir SS reichsführerio Heinricho Himlerio įsakymas sunaikinti policijos ir SS dalinių įvykdytų nusikaltimų įrodymus ir likviduoti masines kapavietes prieš Raudonosios armijos kariams įžengiant į Pravieniškių stovyklą. Dėl palyginti nedidelio nužudytųjų skaičiaus liūdnei pagarsėjusiai *Sonderkommando 1005* į vietovę atvykti nereikėjo. Prireikė tik kelių dešimčių kalinių vyrų, kad jie sudegintų netoliese esančiame miške nužudytų asmenų lavonus. Vėliau šie kaliniai buvo sušaudyti²⁸.

Pravieniškių vokiečių stovykla buvo likviduojama etapais. 1944 m. birželį kai kurie kaliniai buvo išvežti į stovyklas Prancūzijoje ir Vokietijoje. 1944 m. birželį kita kalinių grupė buvo perkelta į Štuthofą koncentracijos stovyklą, o po kelių dienų dar viena grupė – į Kauną ir toliau – dirbti vokiečių celiuliozės fabrikuose Tilžėje. Stovykla buvo likviduota 1944 m. liepos mėn. Kartu su besievakuojančia įgula dalis kalinių buvo nugabenti į vakarus, kitus iš pradžių planuota sušaudyti, bet galiausiai jie buvo paleisti²⁹.

1944 m. kaliniai keliais pervežimais iš Pravieniškių atvyko į Štuthofą. Ypač liūdnei pagarsėjo lietuvių inteligentų, perkeltų iš Pravieniškių stovyklos į Štuthofą stovyklą, gabenimas. Neįvardytas Kauno saugumo policijos vadas 1943 m. rugpjūčio 12 d. pranešė savo viršininkui Rygoje, kaip atrodė šis pervežimas: „Perdavimas vyko taip: Tilžės policijai buvo perduota po vieną kolektyvinį transportą su prašymu išsiųsti šiuos asmenis į Štuthofą koncentracijos stovyklą netoli Gdansko.“³⁰

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Lech. Jurewicz, „Wspomnienia z lat 1944/45“, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 326–327; Liudytojos Halinos Makowieckos apklausos protokolas, 2002-02-25, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 2, p. 398–401; „Zatrudnienie litewskiej siły roboczej w Rzeszy“, in: *LCVA*, Nr. 1399, ap. 1, b. 25, k. 295.

²⁸ Joe Heydecker, Johannes Leeb, *Proces w Norymberdze*, vert. Marek Zeller, Warszawa: Świat Książki, 2006, p. 392; *Hitlerinė okupacija Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 125.

²⁹ Likwidacija obozu w Prawieniszkach, 1944-06, in: *OK. Gd.*, Nr. S 18/00 / Zn, t. 16, p. 3216.

³⁰ *LCVA*, f. 1399, ap. 1, b. 25, l. 206.

Liudytojai taip pat patvirtino, kad girdėjo apie pervežimus iš Pravieniškių į Štuthofą stovyklą, pvz., liudytoja Janina Dajnowska pasakojo: „Sužinojau, kad stovyklos kaliniai prieš stovyklos likvidavimą buvo vežami į Štuthofą,“ o liudytoja Władysława Przelomska, gimusi Gajdoje, teigė:

Pravieniškėse ir Pamaryje išbuvau iki 1944 m. birželio pabaigos, kai su grupe kalinių buvau išvežta į Štuthofą stovyklą. Štutove išbuvau iki pirmosios stovyklos evakuacijos 1944 m. liepos 5 d., t. y. iki 1945 m. sausio 25 d.

Lietuvos generaliniame komisariate buvo ir kitų darbo stovyklų, kuriose apgyvendino lenkus – Radviliškėje ir Zapiškyje netoli Kauno. Kaip ir Pravieniškėse, šiose stovyklose politiniai kaliniai ir iš Kauno regiono perkelti lenkai dirbo durpių gavybos darbus³¹.

Nuo 1944 m. liepos vidurio Pravieniškių stovykla vėl buvo sovietų valdžios rankose. Čia buvo kalinami įvairių tautybių žmonės – lenkai (masiškai vežami po operacijos „Aušros vartai“), vengrai, lietuviai, taip pat ukrainiečiai ir rusai. Viename barake buvo laikomi ir politiniai kaliniai, ir didelė grupė nusikaltėlių. Kai kurie barakai buvo bendri. Kaliniai miegojo labai ankštai ant medinių guolių be paklotų, kartais turėdami tik vieną antklodę. Nuolatinė problema buvo blakių antplūdziai. Šiuo laikotarpiu sulaukytiesiems dieną nebuvo leidžiama savarankiškai judėti iš vieno barako į kitą, o kiekvieną naktį jie būdavo užrakinami blokuose. Dėl prastų gyvenimo sąlygų ir nežinomybės, kas jų laukia, buvo dažnos savižudybės. Ypač dažnai nusižudydavo rusai³². Visos dienos maistą sudarė apie 300 g duonos ir sriuba iš žuvies likučių. Kaliniai ir vėl daugiausia dirbo dur-

pyne. Buvęs kalinys Vilhelmas Valdemaras Kieželis prisiminė, kad jam kasdien tekdavo nešioti durpėmis pripildytus apie 80–100 kg sveriančius medinius lovius. Moterys dirbo taip pat sunkiai. Šešios–dešimt moterų turėjo stumti vežimus su durpėmis apie 500 metrų. Šie vagonai judėjo ant geležinkelio pabėgių, paklotų pelkėtoje žemėje. Dėl klaidingo žingsnio galėjai paslysti ir nuskęsti pelkėje. Kita kalinių darbo vieta buvo stovyklos šiltnamis. Dar kiti dirbo greta stovyklos esančiame ūkyje. Tai irgi buvo labai sunkus darbas, nes molingą dirvožemį kasė kirtikliais ir kastuvais, nenaudodami žemės ūkio technikos. Taip paruoštame pūdyje buvo sėjami runkeliai. Visi darbuotojai buvo įpareigoti dirbti 12 valandų. Už atsisakymą išeiti iš barako dirbti baudė mažesniu maisto daviniu ir karceriu. 1945 m. gegužės 9 d., baigiantis karui, iš stovyklos buvo paleista dalis kriminalinių kalinių. Politiniai kaliniai ten vis dar liko.

Tik 1945–1946 m. sandūroje prasidėjo Pravieniškių kalinių deportacija į SSRS gilumą. 1946 m. vasario 2 d. buvo deportuota Aniela Dziewulska. Netoliese esančioje Pravieniškių stotyje ją kartu su kitais kaliniais patalpino į prekinį vagoną, kuris nugabeno į lagerį Mesju mieste Komijos respublikoje³³. Ne visi kaliniai į Sibiro darbo lagerius

³³ 1944 m. spalio 27 d. NKVD suėmė Anielą Dziewulską ir nuvežė į areštinę Gedimino gatvėje, o vėliau – į Lukiškių kalėjimą. 1945 m. rugpjūčio 28–29 d. NKVD karinis tribunolas ją teisė kartu su 14 kitų štabo grupės narių. Jie buvo nuteisti bausmėmis nuo 15 metų katargos iki 10 metų darbo stovyklose. J. Dziewulska buvo nuteista 10 metų kalėti darbo stovykloje ir pilietinių teisių atėmimo penkeriems metams bausme. 1945 m. spalį kartu su kitomis trimis byloje teisiamomis moterimis (Barbara Skarga, Wilhelmina Zagórska ir Janina Woynicka) ji buvo išvežta į Pravieniškių darbo stovyklą. Atlikusi bausmę Komijos respublikoje, ji dar buvo išsiųsta į Krasnojarską. 1955 m. ji grįžo į Lenkiją. Liudytojos Anielos Łoś apklausos ataskaita, 1996-12-19, in: OK.

³¹ Maria Wardzyńska, *op. cit.*, p. 66.

³² Wilhelm Kieželis, *Wspomnienia 1939–1955, Bydgoszcz*, 1994, mašinraštis, in: *Varšuvos universiteto biblioteka* (toliau: VUB), l. 12–13.

vykdavo tiesiai iš Pravieniškių. Pavyzdžiui, Stanisławą Milinkiewicz, kurią stovykloje laikė nuo 1945 m. balandžio mėnesio iki 1946 m. sausio mėnesio. Po „paleidimo“ ji buvo perkelta į laikiną kalėjimą vizitierių vienuolyne Vilniuje. Vėliau per Lukiškių punktą ją deportavo į lagerį Komijos Respublikoje³⁴. Panašiai 1946 m. pavasarį Olga Bojakovska buvo nugabenta į sulaikymo centrą, esantį Rasų vienuolyno pastatuose, o po trijų dienų sulaikymo ją su grupe kalinių nuvedė prie geležinkelio rampos ir įkėlė į gyvulinį vagoną, kuris nuvežė į deportacijos vietą Sverdlovske³⁵.

Jau 1944 m. viduryje specialiais įstatymais buvo įsteigti sovietų teismai ir tribunolai, skirti karo nusikaltėliams teisti. Pravieniškių stovyklos įgulos narius taip pat teisė įvairūs sovietinės teisingumo sistemos organai: teismai, tribunolai ir kolegijos. Baudžiamosios bylos buvo iškeliamos gavus ir išanalizavus operatyvinę medžiagą pagal 1938 m. rugpjūčio 16 d. SSRS teismų sistemos įstatymą. Karo nusikaltimus kvalifikavo pagal du materialinius teisinius pagrindus: tai SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1943 m. balandžio 19 d. įsakas „Dėl bausmės vokiečių fašistiniams nusikaltėliams, kaltiems dėl civilių gyventojų ir Raudonosios armijos karo belaisvių žudymo ir žiauraus elgesio su jais, šnipams, tėvynės išdavikams ir jų pagalbininkams“ ir RFSSR baudžiamojo kodekso 58 „1a“ straipsnis (dažniausiai naudojami karo teismuose) ir „1b“ straipsnis (susijęs su kareivių padarytais nusikaltimais). Atrinktiems kaltinamiesiems taip pat

buvo taikomas 1944 m. gegužės 24 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas. Įtariamuosius dažniausiai sulaikydavo Trečiojo Baltarusijos fronto kontržvalgybos padaliniai SMERSŠ, LSSR viešojo saugumo ministerijos pareigūnai ir LSSR NKGB bei KGB tyrimų skyriai. Daugeliu atvejų teismo procesai vyko uždaruose teismo posėdžiuose, nedalyvaujant gynėjams. Galutiniai sprendimai buvo priimami per 24 valandas nuo kaltinimų areštuotajam pateikimo. Aukščiausio lygio bausmes skyrė LSSR NKVD atskirų karinių dalinių ir savivaldybių įgulų karo tribunolai. Svarbus vaidmuo teko Kauno ir Vilniaus įgulų karo tribunolams³⁶.

Pirmasis teismo posėdis, kuriame į kaltinamųjų suolą sėdo buvę Pravieniškių sargybiniai ir pareigūnai, prasidėjo 1944 m. lapkričio mėn. Jis vyko Kauno miesto garnizono karo tribunolo teisme. Lapkričio 27 d. patį pirmąjį Tribunolas nuteisė Jurgį Naujokaitį, SS seržantą, „sovietinių piliečių politinių kalinių koncentracijos stovyklos Pravieniškių kaime sargybinių“, – aukščiausia bausme – sušaudymu su turto konfiskavimu. Pagrindžiant nuosprendį buvo įrodyta, kad jis dalyvavo nužudant nežinomą kalinį 1942 m. gruodį, 1943 m. sausį – sušaudant du įkaitus, pabėgusius iš vieno iš kalinių darbo vietos, 1943 m. liepą – nužudant 12 politinių kalinių miške netoli stovyklos ir dalyvavo vykdant egzekuciją penkių asmenų čigonų šeimai. Sprendimas buvo galutinis ir neskundžiamas. Nepaisant to, kitame Trečiojo Baltarusijos fronto karo tribunolo teismo posėdyje 1945 m. balandžio 10 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo prašymu aukščiausia bausmė Naujokaičiui buvo sušvelninta iki 25 metų sunkiųjų darbų stovykloje³⁷. Iš esmės, pokario laikotarpiu LSSR

Gd., S 3/02/Zk, t. 8, p. 1510–1514.

³⁴ Liudytojos Stanisławos Chodyko, gim. Milinkiewicz, apklausos ataskaita, 1990-02-27, in: *OK. Gd.*, S 94/01 / Zk, t. 6, p. 1112–1115.

³⁵ Liudytojos Olgos Słowik, gim. Bojakowska, apklausos protokolas, 199201-13, in: *OK. Gd.*, S 138/04 / Zk, t. 7, p. 1537–1545; *Przeżyliśmy lagry...*, p. 31, 215.

³⁶ *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11087/3, p. 10.

³⁷ Jurgio Naujokajčio baudžiamoji byla, in: *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45665/3, k. 1–111.

teritorijoje sovietiniai tribunolai ir teismai nuteisė daugumą Pravieniškių stovyklos įgulos narių. 1944 m. lapkričio 29 d. Kauno garnizono karo tribunolo nuosprendžiu buvo nuteisti žiauriausi Pravieniškių sargybos būrio prižiūrėtojai: Pavelas Timofejevas, Georgijus Manzurovas, Vadimas Butas, Fiodoras Jemeljanovas ir Kirilas Fomkinas. Minėti asmenys buvo nuteisti už tai, kad „sistemiškai, savo iniciatyva, mušė lazdomis ir kumščiais sovietų piliečius, įkalintus vokiečių stovykloje Pravieniškių miestelyje“. Remiantis 1943 m. balandžio 19 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsako antruoju straipsniu, jie buvo nuteisti 15 metų pataisos darbų, atimant viešąsias teises penkeriems metams ir konfiskuojant asmeninį turtą. Kirilas Fomkinas 1659 m. buvo nuteistas 10-čiai metų kalėti lageryje³⁸. Savo ruožtu 1946 m. sausio–kovo mėn. LSSR NKVD karinio tribunolo nuosprendžiais buvo nuteisti šie sargybiniai: Osipas Udalcovas (1946 m. sausio 23 d. nuosprendis, 10 metų priverstinio darbo stovyklos) ir Giergijus Kruglakovas (1946 m. kovo 14 d. nuosprendis, 15 metų priverstinio darbo stovyklos)³⁹.

Vieną iš paskutinių nuosprendžių 1946 m. vasario 20 d. paskelbė 6-osios gvardijos karinis tribunolas. Kaltinamasis SS latvių legiono narys Aleksejus Agafonovas, „Pravieniškių miestelio koncentracijos stovyklos sargybos kuopos būrio vado pavaduotojas“, buvo nuteistas dešimčiai metų auklėjamojoje darbo stovykloje⁴⁰. Paskutinis

³⁸ Pavelo Timofejevo, Georgijaus Manzurovo, Vadimo Buto, Fiodoro Jemielianovo, Kirilo Fomkino baudžiamoji byla, in: *LJA*, f. K-1, ap. 58, b. 39304/3, k. 1-1–220.

³⁹ Osipo Udalcovo baudžiamoji byla, in: *LJA*, f. K-1, ap. 58, b. 30158/3, k. 1-25; Giergijaus Kruglakovo baudžiamoji byla, in: *LJA*, f. K-1, ap. 58, b. 3742/3, k. 1–107.

⁴⁰ Aleksejaus Agafonovo baudžiamoji byla, in:

nuosprendis, kurį 1952 m. kovo mėn. paskelbė Lietuvos valstybinių geležinkelių linijinis teismas, susijęs su Pravieniškių koncentracijos stovyklos prižiūrėtoju Dominu Balniu, kuris buvo nuteistas ištremti į sunkiųjų priverčiamųjų darbų stovyklą 25 metams⁴¹. 1951 m. vasario 24 d. LSSR vidaus reikalų ministerijos karinio tribunolo nuosprendžiu Pravieniškių stovyklos sargybinis Konradas Zavtrakovas buvo nuteistas 25 metų laisvės atėmimo bausme ir išsiųstas į auklėjamąją darbo stovyklą. Savo ruožtu vokiečių saugumo tarnybos policijos batalionų pareigūnai, kurie stovykloje dirbo sargybiniais: Grigorijus Topurijus, Lavrentijus Artamonovas, Sergejus Diemincevas ir Semionas Šapkinas 1975 m. birželio 25 d. Leningrado karo nusikaltimų tribunolas nuteisė nuo 8 iki 12 metų laisvės atėmimo bausme, įkalinant juos griežto režimo pataisos darbų stovykloje. Jie visi aktyviai dalyvavo netoli stovyklos įvykdant egzekuciją maždaug 200 Prancūzijos žydų. Tuo tarpu kitą sargybinį, Petrą Vasiljevą, kuris nuosprendyje, be kita ko, buvo kaltinamas tuo, kad 1944 m. pavasarį netoli stovyklos nušovė neįvardytą kalinį ir asmeniškai dalyvavo šaudant žydų tautybės kalinius, 1979 m. birželio 23 d. LSSR Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų teisėjų kolegija nuteisė 15 metų laisvės atėmimo bausme griežto režimo stovykloje.

1944 m. rugpjūtį Lenkijos nacionalinio išsivadavimo komiteto (*PolSKI Komitet Wyzwolenia Narodowego*, PKWN) nutarimu, suderintu su SSRS vyriausybe, buvo įsteigta Lenkijos ir SSRS nepaprastoji komisija vokiečių nusikaltimams tirti. 1944 m. rugpjūčio 31 d. PKWN išleido dekretą dėl „Fašistinių-hitlerinių nusikaltėlių, kaltų dėl civilių gyventojų ir karo belaisvių žudymo, žiauraus elgesio

LJA, f. K-1, ap. 58, b. 46865/3, k. 1–119.

⁴¹ Domino Balnio baudžiamoji byla, in: *LJA*, f. K-1, ap. 58, b. 22587/3, k. 1–147.

Lentelė Nr. 1. Atrinkti asmenys, sovietinių tribunolų nuteisti už nusikaltimus, padarytus Pravieniškių stovykloje

Nuteistojo pavardė ir vardas	Karinė veikla	Straipsnis	Sprendimą priėmusi institucija	Nuosprendžio data	Paskirta bausmė
Agafonov Aleksiej	1943-05-1944 06 Pravieniškių stovyklos sargybos kuopos būrio vado pavaduotojas	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. RSFSR baudžiamojo kodekso 193-7 d str.	6-osios gvardijos karinis tribunolas	1946-02-20	10 metų auklėjamojoje darbo stovykloje
Naujokaitis Jurgis	sargybinis koncentracijos stovykloje Pravieniškėse	1943 m. balandžio 19 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	Kauno miesto garbazono karo tribunolas	1944-11-27	mirties bausmė pakeista 25 metais sunkių darbų stovykloje
Udalcov Osip	sargybinis koncentracijos stovykloje Pravieniškėse	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	LSSR NKVD karinis tribunolas	1946-01-23	10 metų priverstinio darbo stovykloje
Kruglakov Georgij	sargybinis koncentracijos stovykloje Pravieniškėse	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	LSSR NKVD karinis tribunolas	1946-03-14	15 metų priverstinio darbo stovykloje
Tomkus Vaclavas Balnis Vincas, Tomkus Jonas	sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	LSSR NKVD karinis tribunolas	1944-10-19	10 metų priverstinio darbo stovykloje
Dvilevič Ivan, Skarbauskas Pranas	sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	5-osios armijos karo tribunolas	1944-11-11	10 metų priverstinio darbo stovykloje
Ignatjev Anatolij	sargybinis koncentracijos stovykloje Pravieniškėse	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	LSSR NKVD karinis tribunolas	1944-10-10	10 metų priverstinio darbo stovykloje
Janelūnas Stasys, Sidoras Bronius, Sedleckas Stasys, Morkevičius Pranas	Janelūnas Stasys, Pravieniškių stovyklos prižiūrėtojas; Sidoras, Sedleckas ir Morkevičius - Pravieniškių koncentracijos stovyklos sargybiniai	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str.	LTSR karinių pajėgų karinis tribunolas	1951-04-13	25 metų priverstinio darbo stovykloje

Lentelės Nr. 1 tęsinys

Nuteistojo pavardė ir vardas	Karinė veikla	Strapisnis	Sprendimą priėmusi institucija	Nuosprendžio data	Paskirta bausmė
Ziliev Ivan, Paršenok Vasilij, Savičev Jakob, Majorov Stepan, Konkov Jakob, Privalov Jefim	sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	1943 m. balandžio 19 d. TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakas	5-osios armijos karo tribunolas	1944-10-21-22	25 metų priverstinio darbo stovykloje
Obrikas Juozas, Čurinskas Zigmąs, Jakubčionis Zigmąs, Alionis Albinas	sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. PKK RSFRR 319, 320 straipsniai	LSSR NKVD karinis tribunolas	1951-02-08-09	25 metų priverstinio darbo stovykloje
Duboss Jonas	priziūrėtojas Pravieniškių koncentracijos stovykloje	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str. 1943 m. balandžio 19 d. TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakas	LSSR NKVD karinis tribunolas	1946-08-16	15 metų priverstinio darbo stovykloje
Rockin Jefim, Sivolov Gierasim, Tichonov Larion	1943-09–1944-07, sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	1947 m. gegužės 26 d. TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsako 2 str.	LTSR karinių pajėgų karinis tribunolas	1948-07-17	25 metų priverstinio darbo stovykloje
Vasiljev Piotr	sargybiniai Pravieniškių koncentracijos stovykloje	RSFSR baudžiamojo kodekso 58-1 a str.	Estijos SSR MVD Karo tribunolas		15 metų priverstinio darbo stovykloje

su jais ir bausmės lenkų tautos išdavikams“. Pagal šio dekreto 1 straipsnį (kuris bėgant metams buvo ne kartą keistas) Lenkijoje iki šiol tebevyksta baudžiamosios bylos dėl nacių nusikaltimų prieš Lenkijos piliečius (Lenkijos Respublikos įstatymų leidinys, 1946, Nr. 69, 377 p.)⁴². Praėjus 75 metams nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos, be bylų, kurias iki XX a. septintojo dešimtmečio nagrinėjo Lenkijos teismai, daugybę buvusios Vilniaus vaivadijos teritorijoje įvykdytų nusikaltimų tyrimų atliko Lodzės, o vėliau – Gdansko filialo Nusikaltimų lenkų tautai baudžiamojo persekiojimo komisijos teisėjai ir prokurorai. Iki šiol teisiškai užbaigta apie 30 su 1939–1956 m. nusikaltimais buvusioje Vilniaus vaivadijos teritorijoje susijusių bylų. Nusikaltimų lenkų tautai baudžiamojo persekiojimo komisijos pagrindinė misija – užbaigti iki galo karo nusikaltimų bylų reguliavimo darbą. Vykstančiu baudžiamuoju procesu siekiama ne tik galutinai užbaigti bylas, bet ir išsiaiškinti visas įvykių aplinkybes, sudaryti išsamų liudytojų ir kaltininkų sąrašą. Remdamasi 1998 m. rugpjūčio dekretu ir 1998 m. gruodžio 18 d. Tautinės atminties instituto įstatymu, Gdansko filialo Nusikaltimų lenkų tautai baudžiamojo persekiojimo komi-

⁴² 1944 m. rugpjūčio 31 d. dekretas dėl fašistinių-hitlerinių karo nusikaltėlių, civilių gyventojų, karo belaisvių ir lenkų tautos išdavikų nubaudimo, *Lenkijos Respublikos įstatymų leidinys*, 1946, Nr. 69, 377 p., 1 str.: „Tie, kurie, paklūsdami Vokietijos ar sąjungininkų valstybės valdžiai: 1. Dalyvavo nužudant civilius gyventojus, kariškius ar karo belaisvius, 2. Įsakydami ar vykdydami įsakymus veikė valdžios dėl politinių, tautinių, religinių ar rasinių priežasčių ieškomų ar persekiojamų asmenų nenaudai, baudžiami mirties bausme, taikant šio dekreto nuostatas, reikia atsižvelgti į tai, kad: „Vietoj numatytos mirties bausmės skiriama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė“ – žr. 1997 m. birželio 6 d. įstatymo 13 str. 1 dalį: Baudžiamojo kodekso įvadinės nuostatos (*Lenkijos Respublikos įstatymų leidinys*, 1997 m., Nr. 88, 554 p.).

sija numeriu S 18/00/Zn pradėjo bylą dėl 1941–1944 m. vokiečių ir lietuvių policijos pareigūnų įvykdytų Lenkijos piliečių, civilių ir kariškių, Pravieniškių stovyklos kalinių nužudymo. 2006 m. kovo 15 d. tyrimas buvo nutrauktas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 322 str. 1 dalį, nes nepavyko nustatyti veiką padariusių asmenų.

Keliolika buvusių Pravieniškių stovyklos kalinių, remdamiesi 1991 m. vasario 23 d. Lenkijos Vyriausybės paskelbtu Įstatymu dėl negaliojančių teismo sprendimų, priimtų prieš asmenis, represuotus už veiklą, remiant Lenkijos valstybės nepriklausomybę, pripažinimo (*Žin.*, 1991, 34, 149 punktą), kreipėsi į Lenkijos teisingumo sistemą dėl kompensacijos. Beveik visų prašymai buvo patenkinti.

Buvusios stovyklos vietoje tebeveikia įkalinimo įstaiga, kurioje telpa 2 500 kalinių, įskaitant nuteistuosius iki gyvos galvos. 2001 m., atlikdamas tyrimą Vilniaus archyvuose, kartu su prokurore Elżbieta Rojowska ir profesoriumi Jarosławu Wołkonowskiu lankiausi šio kalėjimo teritorijoje. Iki šių dienų išliko originalūs įvažiavimo vartai, kurie buvo tik modernizuoti. Administracinės patalpos, kuriose vokiečių okupacijos metais, be kita ko, buvo ir liūdnei pagarsėjusi kanceliarija, dabar naudojamos kaip kalinių ir jų šeimų susitikimų vieta. Nužudytų kalinių kūnų ekshumacija taip ir nebuvo atlikta. Nuo 2013 m. į Pravieniškių pataisos namus – atvirąją koloniją sistemingai perkeliama nuteistieji iš likviduoto Vilniaus Lukiškių kalėjimo. 2019 m. liepą šis procesas pagaliau baigėsi. Šiuo metu Pravieniškių kalėjimas organizaciniu požiūriu yra pavaldus Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, o jo direktorius yra Mindaugas Žiryls⁴³.

⁴³ [Interaktyvus], in: http://www.kaldep.lt/lt/pravienpn-ak/struktura-ir-kontaktai-apn_363/vadovas-apn_366.html (2022-07-13).

Monika Tomkiewicz

CAMP IN PRAVIENIŠKĖS NEAR KAUNAS IN 1941–1944

Summary

The camp in Pravieniškės was located within the administrative boundaries of Pravieniškės, located about 25 km from Kaunas. It was established during the period of the Republic of Lithuania, as a correctional facility. In August 1941 the Germans established the Pravieniškės Transitional Labour Camp (Zwangsarbeitslager Provenischken) there, which from 1943 was a branch of the Kaunas Concentration Camp (KL Kaunas) and continued to serve as a labour camp. Detainees were brought to this camp from the prisons of the General Commissariat of Lithuania, i.e. the Lukiszki Prison in Vilnius, the Kaunas Prison and Ponevezh (Panevėžys). People of various nationalities were held in Pravieniškės (Prawieniszki): Lithuanians (60%), Poles, Russians, Roma and Jews (mainly from the Kaunas ghetto). About 1,000 prisoners could be held in this camp at a time. People were sent here for a variety of offences: political prisoners, violators of forced labour orders, Soviet prisoners of war with their families, and those convicted of common crimes. Also incarcerated in Pravieniškės by administrative decision were deserters from the German army convicted of evading military service in the German army. People of Polish nationality placed in Pravieniškės were mainly accused of belonging to the resistance movement, communist activity, listening to the radio, possession of weapons, sabotage, escape from forced labour

and communist activity. Guards executed prisoners on the camp grounds and in nearby forests. About 280 Jews were shot there in August 1941, and another 253 Jews in September 1941. Also, many attempts to escape from the camp were punished by execution. As the Eastern Front approached the borders of the Reich, the process of obliterating the traces of the crimes committed began. Due to the relatively small number of those murdered, it was not necessary for the notorious Sonderkommando 1005 to arrive in the area. A few dozen men directed to burn the corpses of those murdered in the nearby forest were enough. Members of the Pravieniškės camp crew were tried after the war by various organs of the Soviet justice system: courts, tribunals and collegia. Also in Poland, at the Institute of National Remembrance in Gdansk, an investigation was conducted into the case. Beginning in mid-July 1944, people convicted by Soviet tribunals were incarcerated in the camp in Pravieniškės: former camp guards, as well as members of the Vilnius Home Army arrested after Operation 'Ostra Brama'. The prisoners were again employed to work on the peat bog and in the camp greenhouse. Today, every Lithuanian associates the name of Pravieniškės with the prison. A penitentiary facility still operates on the site of the former camp with places for 2,500 inmates, including those sentenced to life imprisonment.

Monika Tomkiewicz

OBÓZ W PRAWIENISZKACH KOŁO KOWNA W LATACH 1918–1946

Streszczenie

Obóz w Prawieniszkach był położony w granicach administracyjnych miejscowości Pravieniškės, znajdującej się w odległości ok. 25 km od Kowna. Powstał w okresie funkcjonowania Republiki Litewskiej jako zakład poprawczy. W sierpniu 1941 r. Niemcy utworzyli tam przejściowy obóz pracy w Prawieniszkach (Zwangsarbeitslager Provenischken), który od 1943 r. stanowił filię obozu koncentracyjnego w Kownie (KL Kaunas) i nadal pełnił rolę obozu pracy. Byli tu przywożeni aresztanci z więzień Generalnego Komisarjatu Litwy, tj.: więźnia na Łukiszkach w Wilnie, więźnia w Kownie i Ponewesch (Poniewieżu). W Prawieniszkach przetrzymywano osoby różnej narodowości: Litwinów (60%), Polaków, Rosjan, Cyganów i Żydów (głównie z getta w Kownie). Jednorazowo w obozie mogło przebywać około 1000 więźniów. Trafiały tutaj osoby za różnorodne przewinienia: więźniowie polityczni, osoby łamiące nakaz pracy przymusowej, sowieccy jeńcy wojenni z rodzinami, jak też osoby skazane za przestępstwa pospolite. W Prawieniszkach osadzeni byli również na mocy decyzji administracyjnej dezertjerzy z armii niemieckiej, skazani za uchylanie się od służby wojskowej. Osoby narodowości polskiej umieszczone w Prawieniszkach oskarżane były głównie o: przynależność do ruchu oporu, działalność komunistyczną, nasłuchiwanie radia, posiadanie broni, sabotaż czy ucieczki z miejsca pracy przymusowej. Na terenie obozu i w pobliskich lasach

strażnicy dokonywali rozstrzeliwania więźniów. W sierpniu 1941 r. rozstrzelano tam około 280 Żydów, a we wrześniu 1941 r. kolejne 253 osoby narodowości żydowskiej. Liczne próby ucieczki z obozu były karane rozstrzelaniem. Z chwilą zbliżania się frontu wschodniego do granic Rzeszy rozpoczął się proces zacierania śladów popełnionych zbrodni. Ze względu na stosunkowo niewielką ilość pomordowanych nie było konieczności przybycia do obozu osławionego Sonderkommando 1005. Wystarczyło kilkudziesięciu mężczyzn skierowanych do palenia zwłok osób zamordowanych w pobliskim lesie. Członkowie załogi obozowej Prawieniszek sądzeni byli po wojnie przez różne organy sowieckiego wymiaru sprawiedliwości: sądy, trybunał i kolegia. Również w Polsce, w Instytucie Pamięci Narodowej w Gdańsku, zostało przeprowadzone śledztwo w tej sprawie. Od połowy lipca 1944 r. w obozie w Prawieniszkach osadzano osoby skazane wyrokami trybunałów sowieckich: byłych strażników obozowych, jak również członków wileńskiej AK aresztowanych po operacji „Ostra Brama”. Więźniowie dalej byli zatrudniani do pracy na torfowisku i w szklarni obozowej. Dzisiaj każdemu Litwinowi nazwa miejscowości Pravieniškės kojarzy się z więzieniem. W miejscu dawnego obozu nadal funkcjonuje zakład penitencjarny dysponujący miejscami dla 2 500 osadzonych, w tym dla skazanych na dożywocie.